

P

PACHYMERES, Georgios

(ö. 1310 [?])

Osmanlılar hakkında bilgi veren
ilk Bizans tarihçisi.

1242 yılında İznik'te doğdu. İstanbul'un Latinler tarafından işgali üzerine bu şehre göç etmiş İstanbullu bir ailenin çocuğudur. İlk öğrenimini İznik'te tamamladı, 1261'de Latin işgalinin sona ermesi üzerine ertesi yıl İstanbul'a gitti. Burada Niketas Choniates'in eserinin devamı olarak 1203-1261 yılları arasındaki olayları anlatan *Chronike Syngrafe*'nin yazarı ve döneminin en ünlü âlimi Georgios Akropolites'in öğrencisi oldu. Klasik kültür konusunda aldığı eğitim ve bu konudaki yeteneğiyle kısa zamanda dinî ve siyasî makamlara ulaştı. Önce Ayasofya Kilisesi'nde papaz yardımcılığı (diakonos/diyakoz/zangoç) yaptı. Ardından papazlar yargıç meclisinde görev aldı ve saraylılar hiyerarşisine girdi. 1265'te Bizans'ta siyasî-dinî bir makam olan noterliğe yükseldi, 1277'de havâri tarihi öğretmeni (didaskalos tou apostolou) oldu, 1285'te "hieromnemon" makamına geldi. Son olarak Ayasofya Kilisesi dinî heyetinin ileri gelenlerinin hiyerarşisi içinde en önemli makam olan ve Ayasofya'ya sığınan köle, borçlu ya da cinayet zanlılarını dinleyerek günahlarından arınmaları için ceza veren "protekdikos"luğa yükseldi. Böylece, sarayda XI. yüzyıldan itibaren imparatorun din adamlarına ve halktan insanlara, VIII. Mikhail döneminden itibaren de sadece din adamlarına verilen en alt kademedeki yargıç rütbesi olan "dikaiphylax" unvanını aldı. Bu görevler Pachymeres'in hem kilise hayatını hem de imparatorluk ailesiyle devletin ileri gelenlerini yakından tanıma imkânı verdi. Kilisenin ileri gelenleri olan Jean Bekkos, İskenderiyeli II. Athanasios ve Theodosios Prinkipos'la dostluk kuran Pachymeres, Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi konusundaki yoğun tartışmalar sırasında birlik fikrine muhalefet etti (Karagiannopoulos, s. 333-334). Ölüm yılı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Tarihinin 1307 yılı olaylarıyla kesilmiş olmasından hareketle bu tarihten sonra 1310'da öldüğü tahmin edilir.

Georgios Pachymeres'in günümüze se-kiz eseri ulaşmıştır. Bunlardan ilki on iki

bölümden meydana gelen *Aristoteles'in Felsefesinin Özeti*'dir. İkinci eser, antik Yunan hatiplerinin çok tanrılı dünyadan aktardıkları güzel konuşma konularını içeren *Belagat Egzersizleri*'dir. Üçüncü eseri matematik, astronomi ve müziğe dair *Quadrivium*'dur. Dostu İskenderiyeli II. Athanasios'a bir ithaf mektubuyla başlayan *Pseudo-Ddenys Areopagite'nin Eserinin Yorumlanması* dinî mahiyet taşır. Diğer teoloji konulu çalışması, Lyon'da imzalanan kiliseler birliği antlaşmasını Ortodoks gözüyle değerlendirdiği *Aziz Ruhun Kitabı*'dır. *İskenderiyeli II. Athanasios'a Yazılmış İki Mektup ve Çeşitli Şiirler* başlığı altındaki eseri yedinci çalışmasıdır. Georgios Pachymeres'in Türk ve İslâm tarihi açısından en önemli eseri 1260-1307 yılları arasını kapsayan *Syngrafikai Historiai* adlı kitabıdır.

Eser, İstanbul'un 1261'de Bizanslılar tarafından yeniden alınmasından sonra VIII. Mikhail (1259-1282) ve II. Andronikos (1282-1328) dönemi tarihinin en güvenilir ve en ayrıntılı kaynağıdır. VIII. Mikhail devri altı kitap halinde olup diğer kısımlar 1307'ye kadar II. Andronikos zamanının olaylarını ihtiva eder. Kitapta basit bir anlatımdan ziyade edebîlik ve belâgat ön planda tutulmuş, Homeros'tan beri gelen tarihçilik geleneği sürdürülmüştür. Coğrafi yer adları ve kavim isimleri için Attiki lehçesinde kullanılan antik isimler tercih edilmiş ve adları unutulmuş pek çok yer ismi yeniden canlandırılmıştır. Bizans içindeki olaylar anlatılırken yer yer eleştiriler de yapılır. Yazar özellikle İmparator VIII. Mikhail'i eleştirir, onun ikiyüzlülüğünü ve asabîliğini vurgular.

Pachymeres, 27 Temmuz 1302'de vukubulan Bafeus (Bapheus) savaşında Osman Bey'i zikreden ilk tarihçidir. Ancak eserinde sadece Osmanlılar'dan bahsetmez, Türk kavimlerinden olan Bulgarlar'a, Kuman-

lar'a, Memlükler'e, Moğol ve Tatarlar'a, Selçuklular'a da değinir. Kitapta Deştikıpaçak'ta Altın Orda hanları Batu, Berke ve Mangıt emîri Tokta'dan, kumandan Nogay'dan; Selçuklu sultanları Gıyâseddin Keyhusrev, İzzeddin II. Keykâvus, oğulları Mansur ve Mesud, kardeşi Rükneddin IV. Kılıcarıslan'dan; Dobruca'da Sarı Saltuk'tan; İlhanlı hanları Abaka, Argun, Geyhatu, Gâzân, Olcaytu'dan; Karesioğulları Beyliği'nden; Germiyan sülâlesinden; Menteşe Beyliği'nden; Osmanlı Beyliği'nden ve Candaroğlu Süleyman Paşa'dan; Marmara ve Batı Anadolu'da Bizans'a akınlarda bulunan pek çok Türk beyinden söz edilir (Pachymeres'in eserinde verilen bilgilerin dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılabilir zaman ne gibi yanlış yorumların yapılabileceği ya da bu mukayeseli çalışma sayesinde anlaşılmaz gibi görünen pek çok metnin ve kelimenin nasıl çözüleceği hakkında bk. Beldiceanu-Steinherr, XXXII [2000], s. 425-434). Pachymeres'in eserinde Türklerle ilgili başlıca konular şöylece sıralanabilir: 1258-1261'den sonra Türkler tarafından doğu sınırındaki dağların işgali; Kotis'in tavsiyesi üzerine Mikhail Palaiologos'un Türkiye'ye kaçması (1256); Mikhail Palaiologos'un Türkiye'den dönüşü ve Makedonya seferi (1257); Tatarlar tarafından Türkiye'nin istilâsı ve Sultan İzzeddin II. Keykâvus'un kaçıışı (1260); önceki imparatorların Tatarlar'a karşı tavrı (1260); VIII. Mikhail'in Tatarlar'a ve Mısırlılara gönderdiği elçiler (1261); Mısırlıların Suriye'yi alması ve Nogay'ın Kırım'a yerleşmesi (1261); Sultan İzzeddin'in Enez'e, daha sonra Kırım'a kaçıışı ve VIII. Mikhail tarafından çıkarılan tehlike (1264); İznik'in Tatarlar'ca istilâsına dair yanlış bilgilendirme (Şubat 1265); Nogay ve Tatar istilâları (Bulgaristan'dakiler, 1268); Tralles'in Türkler tarafından daha sonraki alınışı (1283-1284); I. Ioannes Angelos'u yenmek için VIII. Mikhail'in Tatarlar'a başvurması (1282 sonbaharı); Tatarlar'ın Trakya'dan gitmesi ve iktidarın II. Andronikos'a geçmesi (Aralık 1282); Alexsis Philandropenos'un etrafındaki Türkler'in tavrı (1296); Nogay'ın ölümü (1299) ve Teodor Svetoslav'ın tahta çıkışı (1297); II. Andronikos'un gayri meşrû kızının Tokta Han ile evlenmesi (Ağustos 1297); Leon Muzalon'un Bapheus'ta yenilgiye uğratılması (1302); Koitzimpaxis ara-

cılığıyla II. Andronikos'un Solymampaxis'le ittifak kurması (1302); genel yıkım ve Türk emirlerinin ilerlemesi önünde Anadolu'dan göç edilmesi (1303); Anadolu'da Türkler'in ilerleyişi ve halkın mutsuzluğu (1304); Türkler'in Menderes Tripolis'i alışı (1304); Türkler'i yenmek isteyen Ioannes Choroiboskos adındaki çete başının ortaya çıkışı (1304); İlhanlı Gâzân Han'ın ölümü (1304); Andre Morisko tarafından Anadolu'da Katalan ordusundaki Türkler'in geri dönüşüne yasak konulması (1305 yazı); Bizans ordusunda yer alan Türkler'in ve Alanlar'ın ayrılması (1305 yazı); Koubo-ukleia'nın Türkler tarafından alınması (1305 yazı); Thyraia'nın işgalinden sonra Emîr Sâsân'ın Efes'i (Ephese) alması (Ekim 1305); Türk Melek İsaak'ın imparatorluk lehine davranması (Ekim 1305); İzzeddin'in bir akrabasıyla evlenen Melek İsaak'la II. Andronikos arasındaki antlaşma (Temmuz 1306); Katalanlar tarafından Melek İsaak'ın ihanetinin ortaya çıkartılması ve onun idam edilmesi (1306 sonbaharı); Türkler'in İznik yakınındaki Trikokkia Kalesi'ni zaptı (1307 ilkbaharı).

Eserin on üç nüshası bilinmektedir. Bunların büyük bir kısmı birbiriyile uyum göstermekle birlikte zaman zaman farklılıklar da görülür. Bu yazmalardan üçü Pachymeres'in eserinin basımında ve değerlendirilmesinde esas alınmıştır (bunlar Monecensis graecus 442, Vaticanus Berberinianus graecus 198 ve Vaticanus Berberinianus graecus 203 numaralarıyla Vatikan'da muhafaza edilmektedir). Özellikle sonuncu yazma, P. Poussines'in 1666'da Roma'da Pachymeres'in eserinin ilk altı bölümünü kapsayan kitabına ve 1669 yılında yayımladığı, Pachymeres'in yedi ve on üçüncü kitaplarını kapsayan bölümlerini ihtiva eden eserine temel teşkil etmiştir. Poussines'in neşrettiği Pachymeres'in bu eseri 1729'da Venedik külliyyatı içinde XIII. cilt olarak yeniden yayımlanmıştır. Poussines bu çalışmasında her zaman Grekçe el yazmasının metnine sadık kalmamış, Venetus Marcianus graecus 404'te bulunan, Pachymeres'in eserinin daha basit bir Yunanca ile yazılmış özeti olan yazmayı da sık sık kullanmıştır. Poussines'in çalışması, 1835 yılında I. Bekker'in desteğiyle Bonn külliyyatı içinde iki cilt halinde yeniden basılmıştır. Bekker bu yayımda Roma baskısında görülen imlâ hatalarının bir kısmını düzeltmiş, ancak çeviriden kaynaklanan hataları düzeltmeden bırakmıştır. Buna rağmen Bonn baskısı, Pachymeres'in eserinin 1666-1669 ve 1729 yayımlarından sonra

gerçek anlamda ikinci baskı olarak kabul edilmelidir. Eser, 1865 yılında J. P. Migne'nin Paris'te neşrettiği *Patrologiae Curcus Completus: Series Graeco-Latina* içinde 143 ve 144. ciltler halinde Bekker'in Bonn baskısını esas alarak bir defa daha yayımlanmıştır. P. Poussines'in neşrini esas alan L. Cousin kitabı Fransızca'ya (*Histoire de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'empire, VI. l'Histoire des empereurs Michel et Andronique, écrite par Pachymere*, Paris 1685), A. Karpov da Rusça'ya (*Georgija Pachimera Istorija o Michail i Andronik Paleologach trinacat knig. I. Carstvovanie Michaila Paleologa [1255-1282]*, St. Petersburg 1862) çevirmiştir. Pachymeres'in eserinin yayımları ve çevirileri Poussines'in yaptığı yayıma dayandığından onun yaptığı hatalar ve açıklamalar daha sonra modern tarihçiler tarafından pek çok keyfi yorumun yapılmasına ve tarihi muhtevanın bozulmasına sebep olmuştur (Beldiceanu-Steinherr, XXXII [2000], s. 425-434).

Eserin modern bir edisyonu Vatikan, Paris, Tübingen ve Atina gibi şehirlerin kütüphanelerinde muhafaza edilen, 1308-1650 yılları arasında istinsah edilmiş on yedi yazma üzerinde karşılaştırmalı çalışma yapmak ve Vaticanus Berberinianus graecus 203 nüshası temel alınmak suretiyle Vitalien Laurent ve Albert Failler tarafından gerçekleştirilmiştir (Pachymères, *Relation historiques* [ed. Albert Failler], I-II, Paris 1984-2000 [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV: 1-2, Series Parisiensis]). Pachymeres'in eserinin metni bu son baskıda dört cilt halinde yayımlanmış, V. ciltte indeksi verilmiştir. İlk dört ciltte orijinal Yunanca metin tek numaralı sayfalarda gösterilirken Fransızca çevirisi çift numaralı sayfalarda yer almıştır. Bu yayımın orijinal yazmaları karşılaştırmanın dışında diğer bir özelliği, Pachymeres'in olayları anlatırken sürekli biçimde hikâyesini keserek geriye dönük olaylar hakkında bilgi verme alışkanlığından kaynaklanan ve modern araştırmacılara olayların kronolojisini tesbitte zorluk çıkaran unsurların diğer tarihî kaynaklara dayanılarak dipnotlarla açıklanmış olmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

I. Bekkerus, *Georg Pachymeris de Michaelle et Andronico Palaeologis*, Bonn 1835, I-II; J. P. Migne, *Patrologiae Curcus Completus*, series Graeco, Paris 1857-66; a.e., series Latina, Paris 1844-1855; K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, München 1897, s. 288-291; M. E. Colonna, *Gli Storici Bizantini dal IV al XV Secolo*, Napoli 1956, s. 93-95; G. Moravcsik,

Byzantinoturcica, Berlin 1958, I, 280-282; I. E. Karagiannopoulos, *Pēgai tēs Byzantines Historias*, Thessalonike 1970, s. 333-334; A. M. T., "Pachymeres, George", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan v.dğr.), New York 1991, III, 1550; I. Beldiceanu-Steinherr, "Pachymères et les sources orientales", *Turcica*, XXXII, Paris 2000, s. 425-434.

LEVENT KAYAPINAR

PADİŞAH

(پادشاه)

İslâm devletlerinde çok geniş ülkelere sahip hükümdarlara verilen unvan.

Sözlükte "iktidar sahibi kimse, hükümdar" anlamına gelen Farsça *pâdşâh* kelimesi (Pehlevîce *pâtaḥša*), Osmanlı hükümdarlarının unvanları arasında örfî hükümdarlık sıfatlarını ifade eden başlıca unvan olarak kullanılmıştır. İlk Osmanlı kaynaklarından Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde Orhan ve I. Murad için bey (beg) unvanı ile beraber padişah unvanı yer alır. İbn Battûta, Kastamonu Candaroğlu beyini Süleyman Padişah (başka kaynaklarda Süleyman Paşa) olarak kaydeder. 850'de (1446) yazılan tarihî takvimde Osmanlı padişahları ile Karaman padişahlarından bahsedilir. Fakat aynı kaynakta Büyük Selçuklular için şahinşah unvanı kullanılır.

XIV ve XV. yüzyıllarda Osmanlı hükümdarları, İslâmî sultan unvanı ile beraber örfî hükümdarlık sıfatlarını ifade eden resmî unvan olarak bey ve han unvanlarını tercih etmişlerdir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Timur'un kullandığı beg unvanı önem kazanır ve Osmanlı hükümdarları resmî yazılarda bey veya emir unvanını kullanmaya devam ederler. II. Murad, II. Mehmed, hatta II. Bayezid, hristiyan devletleriyle yaptıkları antlaşmalarda bey veya emir unvanına yer verdikleri gibi çağdaş Batı hristiyan belgelerinde de daima bu unvanla anılırlar. Buna karşılık İslâm hükümdarları ile muhaberelelerde, kitâbe ve beratlarla İslâmî sultan unvanı tercih edilir. Han unvanına gelince bunun yine örfî hükümdarlık sıfatıyla ilgili olarak I. Murad'dan itibaren kullanıldığı görülür. Orta Asya ve Altın Orda'da yalnız Cengiz Han soyundan gelenlerin benimsediği han unvanı Osmanlılar'da kayser gibi uzak bir geleneğe bağlı müphem bir unvan olarak kullanılmaktaydı. Ancak I. Bayezid'den sonra Timur ve oğullarının iddiaları karşısında Osmanlı hükümdarları bağımsızlık endişesiyle bu unvana hususi bir önem vermeye başlamışlardı; büyük bir ihtimalle hânedanın Oğuz